

NEKAJ ASPEKTOV VINDIŠARSKE »TEORIJE« PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

TONE ZORN

Sicer je ponovno spuščanje v vprašanje vindišarske »teorije« po izčrpnem prikazu njenega političnega ozadja v delu Lojzeta Udeta »Teorija o Vindišarjih — Windische«, Celovec — Borovlje 1956 nepotrebno, razen kolikor ni v ozadju želja pokazati slovenskemu bralcu tiste njene inačice, ki se danes pojavljajo v delu avstrijske publicistike. In prav to je namen tega članka.

Kratek ekskurz v preteklost pokaže, da so označevali Nemci v zgodovini Slovence in Slovane z izrazom Winden in podobno; od tod je prišla tudi historična označba za Slovence — Windische.¹ Vsekakor pa se je proti temu poznamenovanju ob koncu XVIII. in v prvih desetletjih XIX. stoletja — opozarja dr. Fr. Zwitter — začel pojavljati odpor, oziroma kulturni in politični razvoj na Slovenskem sta privedla do tega, da je postalo poznamenovanje slovenskega narodnega jezika z windisch, windische Sprache žaljivo. V ohranjenem prepisu pramateriala Czörnigove etnografske statistike na Koroškem najdemo v jezikovni rubriki za Celovec zapisano »wind. (isch) deutsch krain. (erisch)«. Fran Zwitter ob tem piše, da celovškemu magistratu leta 1846 pač še ni bil jasen pojem slovenskega jezika in naroda, njegova oznaka tedaj še ni imela zlobne tendence, hoteli so le poudariti, da je bilo v Celovcu tega leta največ koroških Slovencev, tem so sledili Nemci ter doseljenci iz Kranjske; nemški izraz »slovenisch« je bil takrat že v rabi v znanstveni literaturi, a ga celovski magistrat še ni poznal.² Po letu 1848 in slovenskem političnem gibanju v tem času pa je začela avstrijska država priznavati vsaj eksistenco enotnega slovenskega naroda in jezika, čemur so se uprli nemški nacionalci v slovenskih deželah: »Nemška stranka v politični borbi XIX. stoletja zamažuje misel nemških humanistov o ‚enotnem ljudstvu‘ vsake naših dežel brez ozira na jezik. Izrazi »Windische«, ‚windisch‘ itd. pa žive še dalje pri preprostem ljudstvu sosednjih nemških krajev, v političnem jeziku pa dobe pejorativen značaj, dokler politični znanstveniki XX. stoletja v svojem prizadevanju, da bi ohranili pod nemško nadoblastjo vsaj še del Slovencev zlasti na Koroškem, ne ustvarijo ‚teorije‘ o posebnem ‚vindišarskem‘ narodu in jeziku.«³ Opozorimo naj, da je zapisal pisec znane knjige o koroških Slovencih »Die Slovenen in Kärnten«, 1936, dr. Theodor Veiter v dunajskem tedniku »Die Furche«, 20. maja

1961, da so »šele ljubljanski titokomunisti... po drugi svetovni vojni začeli trditi, da je označba ‚Windische‘ žaljivka...« Dr. Veitru je v istem listu 8. julija 1961 odgovoril Janko Pleterški ter pokazal zgrešenost te trditve. V celoti pa je vlogo vindišarske »teorije« po drugi svetovni vojni jasno orisal anonimni Stefan Klagenfurter v osrednji avstrijski socialistični reviji »Die Zukunft« 1957. leta. Po opisu prizadevanj nemških nacionalcev v preteklosti, da bi germanizirali južno Koroško, namreč piše: »V svojem bedastem boju proti manjšini in njenim zdaj še posebej zapisanim pravicam (pri tem misli Stefan Klagenfurter na odredbo o dvojezičnem šolstvu na Koroškem iz leta 1945 ter na manjšinske določbe avstrijske državne pogodbe z dne 15. maja 1955 — op.)... (so) pred nekaj leti iznašli tako imenovano ‚teorijo o vindišarjih‘, s katero se tako imenovani ‚domovini zvesti Slovenci‘ postavljajo nasproti ‚nacionalnim Slovincem‘... To umetno razdvajanje uporabljajo pri vseh vprašanjih spodnje Koroške, čeprav je odlok deželnega šolskega sveta za Koroško že aprila 1946 v vsem uradnem občevanju prepovedal uporabo izraza ‚Windisch‘ oziroma ‚vindišarski jezik‘ za označbo avstrijskih državljanov slovenske narodnostne pripadnosti in slovenskega jezika.«⁴

Na Koroškem se je vindišarska »teorija« prvič pojavila v spisu neimenovanega avtorja »Die Wahrheit über Kärnten«, Klagenfurt 1914. Ta prva »teorija«, po kateri so postali koroški Slovenci v zgodovinskem razvoju samostojna jezikovna skupina, se še danes uporablja, mešajo pa jo z mlajšo Bernharda Scheichelbauerja⁵ in dr. Martina Wutteja.⁶ Po teh gledanjih ni jezikovnih razlik med Slovenci in »Windische«, razlika je le v drugotnih »objektivnih znakih«, v subjektivnih znakih zavesti in v javni izjavi: zato so »Windische« po mnenju enih slovensko govoreči Korošci z avstrijsko državno zavestjo, po drugih so čisto posebno pleme, po tretjih pa so pač v skladu z nazorom poznega nemškega humanizma XVI. stoletja, ki je iskal izvor Slovanov v germanstvu,⁷ potomci starih Vendov in jih zato ni mogoče prištevati k slovenski narodnosti in podobno.⁸ Najlepše pa pokaže zmešnjavo okrog tega »vprašanja« uradna razlaga avstrijskega zunanjega ministrstva evropski komisiji za človekove pravice 1962. leta. Sestavljalec poročila je namreč pojasnil, da se z izrazom Wenden na Koro-

škem ne poznamenjuje koroških Slovencev, pač pa tako imenovane Sorben — torej Lužiške Srbe!⁹

Zanimivo je primerjati koroško inačico »vindišarske teorije« z ono za južno Štajersko po prvi svetovni vojni. Še konec XIX. stoletja je bil štajerskemu predsedniku protislovenskega društva Südmark historični izraz »windisch« sinonim za slowenisch.¹⁰ Po prvi svetovni vojni pa takega enačenja ne najdemo več, pač pa zasledimo v delih Helmutha Carstanjena,¹¹ Doris Kraftove,¹² Manfreda Strake¹³ in drugih, trditve o podrejeni vlogi slovenstva na južnem Štajerskem.¹⁴ Podlago za take trditve naj bi dalo prav historično poznamenovanje štajerskih Slovencev z Wendi, Windische. Podobno kot na Koroškem najdemo tako tudi za Štajersko trditve o spodnještajerskem življu, ki ga sestavljajo tri narodnosti: Nemci, z jezikom povezani Wendi in Slovenci, od katerih Wendi spadajo po svojih duhovnih in rasnih osnovah k Nemcem, Slovenci pa k Jugoslovanom.¹⁵ Razumljivo je bilo ob tem poudarjenje nezgodovinske vloge slovenstva, ki ga je stalno kvasila nemška kri. Po tem mnenju naj bi bili spodnještajerski »Windische« posebna inačica poljskih Mazurov in Kašubov, ter so se po prvi svetovni vojni postavili na stran štajerskih Nemcev. Zanimivo je, da vindišarski teoretiiki niso raztegnili svoje teorije še na prekmurske Slovence, za katere so bili iz političnih motivov ustvarili Madžari svojo vrsto »vindišarstva«.¹⁶

Po drugi svetovni vojni zasledimo vindišarsko »teorijo« predvsem na Koroškem. Dejstvo je, da so neupravičenost take teorije po zlomu nacizma uvidele tudi koroške deželne oblasti in ni naključje, da je deželni šolski svet z odlokom št. Zl. 3825 dne 10. aprila 1946 prepovedal uporabo izraza windisch v šolskem uradnem poslovanju. Pač pa je bila po letu 1939¹⁷ znova uvedena jezikovna kategorija windisch pri ljudskem štetju 1951.¹⁸ To pot se je namreč spraševalo po devetih jezikovnih kombinacijah treh jezikovnih kategorij: deutsch, slowenisch in windisch. Pri ljudskem štetju 1961 sta odpadli dve taki jezikovni kombinaciji, slowenisch-windisch in windisch-slowenisch. Dne 28. maja 1952 je uvodnik celovškega lista »Die Neue Zeit« opozoril, da so 1951. leta »določeni krogi... silili prebivalstvo, da navede (v popisnice) termin windisch namesto slowenisch«.

Vzporedno s tem pa moremo, predvsem po letu 1955, slediti živahni publicistični dejavnosti, povezani z imeni dr. Valentina Einspielerja,¹⁹ dr. Viktorja Miltschinskega,²⁰ Hel-

frieda Pfeiferja,²¹ Wilhelma Mucherja²² in drugih piscev. Po nazorih teh publicistov je podobno kot na Štajerskem tudi na Koroškem nastalo jezikovno mešano prebivalstvo, popolnoma vključeno v nemški kulturni krog. Po Miltschinskem govori to prebivalstvo tako samosvojo govorico, da jo je moči le fonetično zapisati; za vsakdanjo rabo bi bil tak zapisek pretežak in preobširen, zato se vindišarska govornica tudi ni razvila do pismenosti. Kot na Štajerskem tudi na Koroškem prizadevanja Slovencev niso rodila sadov, obratno, prav njihovo vznemirjanje stoletne simbioze obeh jezikovnih elementov na Koroškem je doživelo zavestno reakcijo južnokoroškega življa, ki se je zaradi deželnega miru oprijel tudi za domačo rabo nemškega jezika. Hermagoras Schribar pa trdi, da »Windische« prispevajo nemštvu žrtve, kadarkoli jih to potrebuje. To pripravljenost so posebej okrepili koroški obrambni boji po prvi in po drugi (?) svetovni vojni (da so se prav koroški Slovenci z orožjem uprli nacizmu, W. Mucherja prav nič ne moti!). Slovenstva na Koroškem pravzaprav ni nikoli bilo, kolikor pa je obstajalo, je životarilo le pri posameznikih. Za Hermagorasa Schribarja je slovensko vprašanje na Koroškem »čisto politično vprašanje«; zanj sta na južnem Koroškem dva tabora: avstrijski, ki zajema Nemce in »Windische«, in slovenski; prvi je nemški, domovini zvest in avstrijski, drugi pa iredentističen, komunističen, jugoslovanski in balkanski! 1962. leta je objavilo glasilo federalne unije evropskih manjšin Europa Ethnica obsežen članek Valentina Einspielerja.²³ Članek skuša na navidezno znanstven način z obilnim citiranjem in raznimi statistikami dokazati obstoj posebnega vindišarskega etničnega prebivalstva na Koroškem, kakor tudi, da je slovenska manjšina na Koroškem omejena le na neznatno število ljudi, ki so vrhu tega raztreseno naseljeni in ne sestavljajo teritorialne enote. V svojem članku dr. Einspieler trdi, da Ljubljana slovensko manjšino na Koroškem vedno znova zlorablja za to, da jo ob ugodnih priložnostih jemlje kot pretevo za napad na integriteto koroške dežele. Članek je opremljen s francoskim povzetkom in pomeni prvi poskus utemeljiti tako imenovano vindišarsko »teorijo« tudi v mednarodni javnosti.²⁴ Taka in podobna naziranja o jezikovni in etnični individualnosti koroških vindišarjev je 1965. leta končno zavrnil dr. Theodor Veiter. V obsežni, mestoma ne dovolj dognani razpravi, je podčrtal, da so pričeli na Koroškem šele po prvi svetovni vojni deliti koroško slovenstvo na »nacionalne« (pač narodno

zavedne) in na nemštvu vdane Slovence. Rojstvo poznamovanja slednjih z »Windische« stavlja dr. Veiter v desetletje po koroškem plebiscitu, meni pa, da se je del koroških Slovencev prištel k nemškemu kulturnemu krogu ter sprejel označbo »Windisch« kot antitezo do narodno zavednih, »nacionalnih Slovencev«. Za dr. Veitra so »Windische« — v nasprotju s situacijo pred 35 leti — danes politična realnost. Ko zaključuje razpravljanje o »vindišarstvu« dr. Veiter pove, da so zanj »Windische« tisti Korošci slovenskega jezika, ki prehajajo v nemštvo.²⁵

OPOMBE

1. Novo razlago izraza »Wenden« je podal univ. prof. Walter Steller v knjigi »Name und Begriff der Wenden (Slavi)«, Kiel. Po Stellerju izraz Wenden ali Slawi v srednjeveških listinah ne označuje Slovanov, pač pa germansko pogansko prebivalstvo na ozemlju vzhodno od Labe. (Povz. po »Die Österreichische Nation«, Salzburg, 1961, str. 184.) — 2. Fran Zwitter, Prebivalstvo Celovca pred sto leti, Kol. Slov. Koroške 1952, Celovec, str. 112—114 in cit. lit. — 3. Isti, Anton Tomaž Linhart in njegovo zgodovinsko delo, Naša sodobnost, 1957, str. 5—13. — 4. Stefan Klagenfurter, Der Landeshauptmann von Kärnten — ein »Landesverräter«, Die Zukunft, Dunaj, 1957, str. 73—77; Janko Pleterski, Socialistični glas o koroškem vprašanju, Naši razgledi, 1957, str. 171—172. — 5. Bernhard Scheichelbauer je bil dopisnik vodilnega graškega nemškoliberalnega lista Tagespost. Pozneje je postal deželni tiskovni šef koroške deželne vlade in voditelj taktičnega, v fašizem vodečega Heimwehra na Koroškem. Svoje prispevke o slovenskem vprašanju je 1932 zbral v knjigi »Aufrichtigkeit, Klarheit, Verständigung«. Temu so sledile polemike v dunajski reviji za manjšinska vprašanja »Nation und Staat«. Oglasil se je tudi po drugi svetovni vojni, tako v anonimni brošuri o upravičenosti priključitve dela Štajerske Avstriji (knjižico je založila avstrijska državna tiskarna). — 6. Za dr. M. Wutteja prim. Lojze Ude, Dr. Martina Wutteja duhovna podoba, Kol. Slov. Koroške 1958, Celovec, str. 45—50. — 7. Prim. Fran Zwitter, Prva koncepcija slovenske zgodovine, GDMS, 1939, str. 355—372; Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda IV, str. 133. — 8. Prim. Lojze Ude, Teorija o vindišarjih — Windische, Celovec — Borovlje 1956. — 9. Theodor Veiter, Das Sprachenrecht der Minderheiten in Österreich, Dolomiten, Tagblatt der Südtiroler, 10. III. 1962, str. 3; isti, Wer kennt die Sorben? Die Furche, 13. III. 1965, št. 11; t., Napačno obveščanje evropskega foruma, Naši razgledi, 24. III. 1962. — 10. Dr. P. Hofmann von Wellenhof, Steiermark, Kärnten, Krain und Künstenland, München, 1899. — 11.

Dr. Gerhard Werner (H. Carstanjen), Sprache und Volkstum in der Untersteiermark, Stuttgart, 1935. — 12. Doris Kraft, Das untersteirische Drauland, München, 1935. — 13. Gl. Franjo Baš, Okupatorska historiografija o slovenskem Štajerskem, Zgodovinski časopis, 1947, str. 222 sl. — 14. Prim. Lojze Serajnik (Bogo Grafenauer), Slovenska zemlja in nemška publicistika, Ljubljana 1939; Jurij Glavič, Podravje v luči nemške iredente, Misel in delo, 1936, str. 171—182; Fran Zwitter, Nemci na Slovenskem, Sodobnost, 1938, str. 483—497; Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I, Ljubljana 1960, str. 64—67. — 15. Prim. tipkopis Franja Baša Doneski k problematiki slovenještajerskega nemštva med in pred okupacijo 1941—1945 v arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani. — 16. Vanek Šiftar, Še enkrat o Vendih, Svet ob Muri, 1957, str. 118—119; Miroslav Kokalj, Prekmursko šolstvo v času okupacije, prav tam, 1958, str. 271 do 307. — 17. Kärntner Grenzruf, 13/14. 5., 1939. — 18. Podrobneje za ljudsko štetje 1951 prim. razpravo dr. Vladimirja Klemenčiča, Kritični pretres avstrijskega popisa 1951 z ozirom na jezikovno strukturo na Koroškem, Razprave in gradivo INV, št. 2, str. 101—182; za ljudsko štetje 1961 pa članek (kš), Popis prebivalstva in občevalni jezik v Avstriji, Naši razgledi 2. IV. 1962 (avtorja članka sta Vladimir Klemenčič in Franci Štrus). — 19. Prim. dr. Josef Tischler, Die Sprachenfrage in Kärnten vor 100 Jahren und heute, Klagenfurt, 1956, str. 68—71. — 20. Tu omenjamo njegovo knjižico Kärnten ein Jahrhundert Grenzlandschicksal, Wien 1959. »Popravljen« in dopolnjena izdaja knjižice je pod naslovom Kärnten wehrt sich. Südkärntens Grenzlandkampf izšla na Dunaju 1962. — 21. Gl. članek Helfrieda Pfeiferja, Das Recht der nationalen Minderheiten in Kärnten, Ostdeutsche Wissenschaft, 1961, str. 285—318; Zgodovinski časopis, 1961, str. 230. — 22. Wilhelm Mucher je 1961. leta nastopil pod psevdonimom Hermagoras Schribar (prim. pojasnilo dr. Theodorja Veiterja v Europi Ethnici, 1962, št. 1, str. 45) z brošuro Minderheit ohne Maske. Brošura je bila natisnjena v dveh verzijah, ki se na zunaj ne ločita. Iz druge verzije je bilo namreč izpuščeno poglavje proti slovenski duhovščini. — 23. Das Nationalitätenproblem Kärntens in Vergangenheit und Gegenwart, Europa Ethnica, 1962, št. 2/3, str. 89—116. — 24. Gl. oceno Janka Pleterskega v Bibliografiji o koroškem vprašanju v letih 1961 do 1963, št. 4/5 Razprav in gradiva Inštituta za narodnostna vprašanja, zap. št. 13. — 25. Theodor Veiter, Völker und Volke Österreichs. Volksgruppen und Sprachminderheiten in der Republik Österreich. Die Furche, 3. VII. 1965, št. 27 — 2. X. 1965, št. 40. Ko odklanja dr. Veiter teorije o samostojni in etnični individualnosti koroškega »vindišarstva«, opozarja: »Ko bi obstajalo samostojno vindišarsko ljudstvo, bi ta argumentacija igrala v letih 1945 do 1947 spet (?) odločilno vlogo pri obrambi pred jugoslovanskimi zahtevami...«